

Skjøtselsplan for Munkøya, Gildeskål kommune, Nordland

Hagemark ved Gildeskål kirkested

Hagemarka på Munkøya sett mot nord, bak ser vi Sundsfjellet i «Åsen-Kjeldalen naturreservat». Foto Anne Marit Isachsen

FIRMA: Norsk Landbruksrådgiving 2021
PROSJEKTANSVARLIG: Anne Marit Isachsen
OPPDRAGSGIVER: Gildeskål kommune

FORORD

Utarbeiding av skjøtelsesplanen er gjennomført på oppdrag fra Gildeskål kommune. Prosjektansvarlig har vært Anne Marit Isachsen, Norsk landbruksrådgiving Nord-Norge. Skjøtelsesplanen gir faglig funderte anbefalinger for skjøtsel og restaurering av hagemarka på Munkøya ved Gildeskål kirkested. Hagemark er en trua naturtype og er i samsvar med handlingsplanen for utvalgte naturtyper (Direktoratet for naturforvaltning 2009). Skjøtelsesplanen baserer seg på feltbefaring, e-postkommunikasjon og samtale med grunneier Gildeskål kommune v/Iren Førde, samtaler om historisk bruk av området med Oscar Berg på Nordlandsmuseet og diskusjoner med leietaker av beiteområdet Jan Ivar Midthun, Midthuns småfe. I tillegg intervju med forrige leier av arealet Hege Gyldenhav om beiteintensitet og bruken av arealet fra år 2000.

Hagemarka ble kartlagt i 2014 og registrert i Naturbase med ID BN00104102 Munkøya nord med verdi B (viktig). Avgrensingen av naturtypen ble satt til 56,1 dekar og tilsvarer arealet som ble inngjerdet, i tillegg er en del av den fulldyrka marka innenfor innhengningen.

Skjøtelsesplanen er utarbeidet i samarbeid med leietaker Bjørg og Jan Ivar Midthun. De siste årene har beitetrykket på lokaliteten vært for lav og delvis fraværende for å kunne restaurere og vedlikeholde lokaliteten som hagemark. Beitetrykket planlegges nå økt og det satses på å bruke hagemarka som helårsbeite med norsk utegangersau.

Takk til grunneier Gildeskål kommune for oppdraget og til kollega Ragnhild Renna for innspill til utarbeidelse av skjøtelsesplanen.

Bodø, 29. november 2021

Anne Marit Isachsen

Innhold

FORORD.....	2
1. Generelt om naturbeitemark og hagemark.....	4
1.1 Utbredelse og naturfaglig beskrivelse	4
1.2 Hvorfor er naturtypen viktig	5
1.3 Bruk og skjøtsel	5
1.3.1 Råd om skjøtsel og hensyn.....	5
2. Detaljert beskrivelse av Munkøya hagemark, Gildeskål	6
2.1 Områdebeskrivelse med søkbare egenskaper for Naturbase	6
2.2 Oversiktskart	10
3. Driftsbeskrivelse – dagens drift og planer for framtida	10
4. Skjøtelsplan for Munkøya hagemark.....	13
4.1 Generelt om planlagte tiltak og utfordringer	13
4.1.1 Beiting med gammelnorsk sau (GNS)	13
4.1.2 Restaurering gjennom rydding	14
4.2 Ortofoto - Kart over området	15
4.3 Mål for skjøtsel av Munkøya hagemark.....	16
4.4 Planlagte skjøtselstiltak på Munkøya hagemark	16
4.4.1 Beiterelaterte tiltak.....	16
4.4.2 Planlagte restaureringstiltak.....	17
4.4.3 Andre planlagte skjøtselstiltak.....	18
4.5 Oppfølging av skjøtelsplanen	18
5. Bilder	19
6. Kilder	21

1. Generelt om naturbeitemark og hagemark

1.1 Utbredelse og naturfaglig beskrivelse

Naturbeitemark er vidt utbredt over hele Norge fra kysten til innland og i alle biogeografiske soner, fra boreonemoral til lavalpin sone, og fra sterkt oseanisk til svakt kontinental seksjon. I dag er typen vanligst i regioner med mye husdyrhold, for eksempel øvre dalstrøk på Østlandet, på Vestlandet, i Trøndelag og på søndre del av Nordlandskysten. **Hagemark** inngår i begrepet naturbeitemark og defineres som tresatt naturbeitemark. Tretettheten varierer, men hagemark i hevd og med lang kontinuitet har vanligvis en forekomst på 5-10 trær pr daa. Trærne kan være styva/stubbehøsta, men trenger ikke være det. Lystilgangen til feltsjiktet er god og medfører en feltsjiktdekning på mer enn 50 %. Beitinga gjør at feltsjiktet er grasrikt og beitepreget over større areal.

1.1.1 Naturfaglig beskrivelse

Naturbeitemark og hagemark er lysåpne, ugjødsle grasmarker med langvarig hevd i form av husdyrbeite, både sau, geit, storfe og/eller hest. Utseendemessig karakteriseres naturtypene av lavvokst vegetasjon dominert av urter og gras. Trær og busker forekommer spredt, til forskjell fra slåttemark der disse mangler. Marka er gjerne mer ujevn enn i slåttemark, ofte med tuer, tråkk og stier. Steiner, grunnlendte partier og bergknauser er også nokså vanlig. Hagemark var innhegnet og ble først og fremst brukt til dyr som man ville ha nær gården, jmf navn som kalvehagen, hestehagen. «Hage» betyr opprinnelig «inngjerdet stykke beitemark».

Typisk for beitemark og hagemark er dominans av beite- og tråkkresistente gras og arter som ikke spises fordi de er giftige, tornete, smaker vondt eller inneholder mye silikat. Naturbeitemark og hagemark har få nitrofile arter, men spredt kan noe næringskrevende og tråkktolerante arter forekomme. Eksempler på arter som er relativt mer vanlige i beitemark enn i slåtteeng er bakkemynte, rundbelg, bekkeblom, bergskrinneblom, sauesvingel, markjordbær, aurikkelsveve, finnskjegg, blåkoll, engsoleie, fjøllblom, hvitkløver, legeveronika, vårveronika og stemorsblom. Karakteristisk er også forekomst av beitemarksopp om høsten.

Det er stor variasjon i artssammensetningen og miljøforhold i naturbeitemark og hagemark. Beitetrykk, husdyrslag og tidspunktet for beite er faktorer som påvirker vegetasjonen. Tidspunkt på året og varighet av beitet er også av betydning. Det er viktig med avpasset antall beitedyr, da overbeite reduserer artsmangfoldet, og for lite beite gir gjengroing. Til forskjell fra kulturbeite er naturbeitemark og hagemark ikke pløyd og tilsådd, og ikke - eller bare i liten grad gjødslet.

Kalkinnhold og jordfuktighet er andre viktige årsaker til variasjonen i artssammensetningen. Karplantemangfoldet er størst i naturbeitemark på kalkrik grunn i lavlandet, der særlig kalktørrenger har et høyt artsmangfold. Viktige naturbeitemarker og hagemarker for sopp ser ut til å følge et litt annet mønster, da artsrike beiter med høy forekomst av rødlistede sopparter kan forekomme både på kalkrik og kalkfattig grunn, og gjerne i friskere enger. Lang beitehistorie antas å være gunstig. Det er stor regional variasjon fra kyst til innland, fra lavland til fjell og fra sør til nord.

Naturbeitemark og hagemark er meget artsrike naturtype karakterisert av mange rødlistede arter av insekter, karplanter og sopp (Bratli et al. 2011, Sverdrup-Thygeson et al. 2011). Av særlig betydning er naturtypene for beitemarksopp, og blant disse er 94 arter rødlistet, først og fremst vokssopp, rødsporer, jordtunger og køllesopp. Også for en lang rekke karplanter og insekter er naturtypen viktig. Rundt 85 rødlistede karplanter er knyttet til typen. De mest sjeldne finnes bare på et fåtall steder, mens andre er mer vidt utbredt, men har gått tilbake i lavlandet. Et særpreg i tørr, varm og sandig beitemark er

forekomst av møkkbiller, en artsgruppe som har gått sterkt tilbake i seinere tid (mangler referanse hos Bratli).

Naturbeitemark og hagemark inngår i forskjellige landskapstyper, fra vidstrakte seterlandskap, småskala kystlandskap, åpne jordbrukslandskap og småskala kulturlandskap i dalstrøk- og skogstrøk. Ofte forekommer typene som små restarealer og kanter i intensivt drevet jordbrukslandskap. Ved kysten veksler beitemark ofte med andre åpne naturtyper i finskala mosaikkartet mønster. I dalstrøk finner en gjerne artsrik beitemark i kanter mellom fulldyrka mark og eller skog. Kantsonene har ofte vært uten hevd over lengre tid, men skal kartlegges som beitemarkskant så lenge de fortsatt har preg av semi-naturlig eng. Naturbeitemark og hagemark har ofte innslag av bergknauser og små tresatte partier.

1.2 Hvorfor er naturtypen viktig

Naturbeitemark og hagemark er artsrike naturtyper med høy andel habitatspesialister. Naturtypene er vidt utbredt, men artsrik, ugjødslet beitemark i god hevd går tilbake som følge av endringer i landbruket. Gjengroing etter opphør av bruk, eller intensivt drift med gjødsling og pløying, har redusert arealet. Naturtypene er også utsatt for nedbygging. Tilplanting av gamle beitemarker reduserer forekomsten av naturtypene, og det samme gjelder spredning og etablering av fremmede arter og andre problemarter. Tilførsel av nitrogen både fra langtransportert luftforurensing og fra lokale kilder fører særlig i sørlige deler av landet til oppgjødsling (eutrofiering).

Naturbeitemark og hagemark inngår i den nye naturtype-betegnelsen semi-naturlig eng som er vurdert som sårbar (VU) i Norsk rødliste for naturtyper 2018. Naturbeitemark og hagemark har høy andel rødlistearter i ulike organismegrupper, særlig karplanter, beitemarksopp og insekter, og de viktigste arealene kan ha høye konsentrasjoner av rødlistearter. Mange arter har hovedtyngden av sine forekomster innenfor disse naturtypene.

1.3 Bruk og skjøtsel

Positive påvirkninger i naturbeitemark og hagemark er først og fremst beitebruk som opprettholder artsmangfoldet, og rydding av busker og trær. Beite er en nødvendig forutsetning for at naturtypens verdier skal opprettholdes. Beite tilpasset naturgrunnet er viktig. For lite beitetrykk medfører gjengroing, mens for sterkt beite medfører slitasje og tråkkskader. Ulike husdyrslag beiter på ulikt vis. Sau beiter for eksempel mer selektivt enn storfe, og valg av type beitedyr vil påvirke skjøtselen.

1.3.1 Råd om skjøtsel og hensyn

Skjøtselstiltakene bør ta utgangspunkt i hvordan lokaliteten opprinnelig har vært skjøttet. I de fleste tilfeller er beiteregimet tilpasset den enkelte lokalitet, og artssammensetningen et resultat av det gamle driftsopplegget. En må tilpasse dyreantall, husdyrslag og tidspunkt for beite avhengig av vegetasjonen på stedet. For eksempel kan det være aktuelt å holde sau unna lokaliteter med sjeldne orkideer, og det kan være aktuelt å avgrense beiteperioden til vår-forsommer eller høst.

Gjødsling må unngås, og manuell rydding av ungskog og kratt foretas etter behov slik at marka holdes åpen. Rydding bør foretas gradvis, fordi rask åpning av marka både kan medføre erosjon i bratt terreng, mye lauvoppslag eller åpne opp for uønskede arter. Tilleggsfôring bør unngås, da dette både medfører tråkkskader, oppgjødsling og innførsel av uønskede arter. Dyr vil gjerne samles ved saltsteiner, og området rundt kan være utsatt for ekstra hardt beitetrykk. Eventuell saltstein og innretninger for tilleggsfôring bør derfor plasseres i områder der det er minst fare for skade på artsmangfoldet.

Fremmede arter bør fjernes, og slitasje og andre negative påvirkninger bør begrenses i sårbare lokaliteter. Råd om skjøtsel finnes i Skjøtselshåndboka (Norderhaug et al. 1999).

Beskrivelsen er basert på Faktaark for hagemark og for naturbeitemark (Harald Bratli/Ellen Svalheim, 2014), redigert og noe forkortet av Marit Dyrhaug, Ragnhild Renna og Anne Marit Isachsen.

2. Detaljert beskrivelse av Munkøya hagemark, Gildeskål

2.1 Områdebeskrivelse med søkbare egenskaper for Naturbase

SØKBARE EGENSKAPER (for Naturbase)						
Navn på lokaliteten: Munkøya, Gildeskål kirkested		Kommune: Gildeskål		Områdenr.:		
ID i naturbase: BN00104802		Registrert i felt av: Anne Marit Isachsen		Dato: 02.07.2021		
Eventuelle tidligere registreringer (år og navn) og andre kilder (skriftlige og muntlige): Solfrid Helene Lien Langmo, Bioreg/Miljøfaglig utredning, supplerende naturtypekartlegging i Gildeskål 2014 Kulturlandskapsregistreringer i Nordland, 1993.				Skjøtelsavtale: Inngått år: Utløper år:		
Hovednaturtype (% andel fordeling): D05, rik hagemark med boreale trær – 100 % Tilleggsnaturtyper/mosaikk (% andel fordeling):			Grunntyper etter NiN, M1:5000 (% andel fordeling): T32 seminaturalig eng, T32-C-7 «sterkt kalkrik eng med mindre hevdpreg» 100 %			
Verdi (A, B, C): B			Annen dokumentasjon (bilder, belagte arter m.m.): Bilder			
Påvirkningsfaktorer (kodeliste i håndbok 13, vedlegg 11): En høgspent-trasse går gjennom lokaliteten (P1Obk). Tilstand/hevd settes til «svak», men rask og målrettet innsats vil kunne gi den «god».						
Stedkvalitet		Tilstand/Hevd		Bruk (nå):		Vegetasjonstyper: G4 Frisk fattigeng. Engkvein-rødsvingel-gulaks-eng
< 20 m	x	God		Slått		
20-50 m		Svak	X	Beite	X	
50-100		Ingen		Pløying		
>100 m		Gjengrodd		Gjødsling		
		Dårlig		Lauving		
				Torvtekt		
				Brenning		
				Park/hagestell		

OMRÅDEBESKRIVELSE (For naturbase og som grunnlag for skjøttsplanen)

Innledning:

Beskrivelsen er basert på feltarbeid av Miljøfaglig utredning utført av Solfrid Helene Lien Langmo i 2014. Kirkestedet ble registrert i 1993 i prosjektet kulturlandskap i Nordland og har betegnelsen KF00000204 Kirkestedet-Øya, Inn dyr. Beskrivelsen blir revidert etter feltarbeid 02.07.2021 i forbindelse med utarbeiding av skjøttsplan.

Beliggenhet og naturgrunnlag:

Hagemarka Munkøya ligger lunt og fint til mellom fjellet i øst og Lemsundet i vest. Det ligger rett nord for og i tilknytning til Gildeskål kirkested. To kilometer lenger sør ligger kommunesenteret Inn dyr. Munkøya ligger rett nord for verneområdet «Øya/Langholmen landskapsvernområde med plantelivsfredning» (06.12.2002). I øst ligger fjellmassivet «Åsen – Kjeldalen naturreservat» med verneplan for edelløvsskog/rike løvskoger (25.02.2011). Hagemarka strekker seg fra veien i øst og helt til berget ned mot havet i vest. Arealet deles av en høyspenttrase som går i N-S retning. Her slippes det mye lys ned, og siden det har vært lite beitepress de siste årene, har det medført at arealet under mastene bærer preg av gjengroing med lauvkratt, sølvbunke, mjødurt og i øverste parti med einer.

Berggrunnen i hele området er kalkspatmarmor. Løsmassene er for det meste tynne og bestående av torv/humusdekke eller tynne strand/havavsetninger. Hagemarka ligger på grensen mellom sørboreal (SB) og mellomboreal (MB) vegetasjonssone med klart oseanisk vegetasjonsseksjon (O2) (Moen, 1998). Arealet er derfor svært rikt på ulike kalkkrevende plantearter.

Det er i dag ingen av småbrukene i området på strekningen Sund-Inn dyr som er i drift som selvstendige enheter. Jorda leies for det meste ut til den største gårdbrukeren i kommunen som driver med storfe og gris. De produserer grovfor i dag på all innmarka rundt kommunesenteret Inn dyr som kan driftes med moderne utstyr.

Leietakerne av hagemarka på Munkøya driver med gammel norsk sau og har bosted på Opsal 15 km unna.

Hagemarka har vært inngjerdet de siste 20 årene, slik at beiting skulle være mulig, men har ikke vært vedlikeholdt tilstrekkelig for å holde sau og lam innfor gjerdet. Forrige leietaker reduserte antall sau og hadde etter hvert lite bruk for beitearealet.

Naturtyper, utforminger og vegetasjonstyper:

Naturtypen hagemark er i det nye kartleggingssystemet for naturtyper - Natur i Norge (NIN) klassifisert i hovedgruppe T32 seminaturlig eng. Ut ifra videre vurderinger klassifiseres arealet som T32-C-7 «sterkt kalkrik eng med mindre hevdpreg». Det meste arealet som tilhører denne naturtypen er nå i gjengroing over hele landet etter opphør av utmarksslått eller beite. Denne type areal har et stort artsmangfold av karplanter, sopp og insekter. Hagemark og lauvenger er deler av denne, og er verdifulle naturtype som må tas vare på.

Artsmangfold:

Ulike plantearter som ble registrert på befaring 02.07.2021: Dunhavre, marigras, hengeaks, engkvein, geitsvingel, sauesvingel, gulaks, hundegras, sølvbunke, strandrør, engfrytle, hårfrytle, sandsiv, slåttestarr, mjødurt, skogstorkenebb, løvetann, gulflatbelg, rødknapp, kvitmaure, fuglevikke, gjeldkarve, norsk vintergrønn, harerug, kvitbladtistel, fjelltistel, rødkløver, stormarimjelle, flekkmariland,

stortveblad, skogstjerneblom, sumphaukeskjegg, enghumbleblom, blåklukke, rundskolm, engsoleie, tepperot, øyentrøst, tiriltunge, legeveronika, marikåpe, teiebær, blokkebær, myrsnelle, bekkeblom, bukkeblad, krypssoleie, gulsildre, krattmjølke og hundekjeks. Bjørk, osp, selje og einer.

Dette er i stor grad de samme plantearter som ble kartlagt i 2014. På årets befaring i juli ble det ikke funnet beitemarksopp, men det kan skyldes tidspunktet for befaringen da disse normalt dukker opp seinere i vekstsesongen.

Bruk, tilstand og påvirkning:

Lokaliteten har vært beitet med norsk kvit sau i varierende grad de siste 20 årene. Men beitetrykket har vært lavt spesielt de seinere år. Uttak og rydding i tresjiktet har vært svært moderat i denne perioden. Deler av arealet har derfor grodd igjen - antakelig for flere tiår siden, fordi behovet for økt beiteareal hos leietakeren ikke har vært tilstede. I allfall ikke samsvar mellom arbeidsinnsats og beitebehov.

Høgspentlinja er i dag et svært synlig element der den deler hagemarka i to. Beitepresset har ikke vært stort nok etter at linja er etablert, slik at mjøddurt og sølvbunke + osp og bjørk har etablert seg her. Det viser også hvor viktig det er når en skal starte å tynne skogen slik at dagens beiteplanter gradvis får mer lys og luft. Deler av arealet har et grunt jordsmonn og vil derfor være tørkeutsatt.

Fremmede arter:

Ingen funn av fremmede arter i 2021, men funn av hagenøkleblom i 2014.

Kulturminner:

Det er registrert to automatisk freda kulturminner innenfor lokaliteten, det er gravrøyser som begge er tilgrodd og ligger helt nord i hagemarka. Det er (tilført) stein som vises som en forhøyning på ca en meter og med en diameter på ca sju meter.

Skjøtsel og hensyn:

Naturverdiene på Munkøya nord er helt avhengig av at beitetrykket økes vesentlig kommende år. Gammelnorsk sau er rasen Midthun satser på, og har samtidig utfaset saueholdet av norsk kvit sau. Fra 2022 bør det vurderes om det i tillegg bør suppleres med beite av storfe, da disse vil beite på andre plantearter og kunne reversere gjengroinga raskere mot målet som er et åpent beitelandskap.

Det må ikke gjødsles eller etableres fôringsplasser for tilleggsfôring innenfor hagemarkslokaliteten. Siden deler av den gamle innmarka også er gjerdet inn og leies av kommunen, kan det ved behov tilleggsfores her.

Anbefalte restaureringstiltak er å starte med fjerning av trær for å åpne landskapet og slippe lys ned til beiteplantene. Det er viktig å spare trær med fin krone som står spredt i beitelandskapet, og tre-tettheten kan gjerne komme ned i 10 -20 trær pr dekar. Det bør likevel spares noen treklynger slik at sauene på helårsbeite får ly for vær og vind. Dette arbeidet må fordeles over en femårs periode slik at undervegetasjonen gradvis slipper til. Bjørketrær og bjørkekratt dominerer og disse samt einer har første prioritet. Osp: Det bør også tynnes blant ospetrærne, men for å unngå for stort oppslag av osperenninger bør trærne som velges ut til hogst ringbarkes i første omgang. I tillegg fjerne osperenninger under høgspentlinja som sauene ikke har beitet ned.

Beitepusser: Leietakerne Bjørg og Jan Ivar Midthun har investert i en beitepusser til ATV. Denne bør ikke brukes på annet enn den det fulldyrka arealet utenom hagemarka for å slå ned mjødurt og strandrør. Disse vekstene vil da bli mer smakfulle og vil kunne beites tidlig på våren og gjennom sesongen av gammelnorsk sau og avlaste hagemarka spesielt etter hvert som denne kan bli mer næringsfattig med årene. Å bruke lukket beitepusser i hagemarka må i tilfelle kun være for å slå ned partier med sølvbunke og noe mjødurt i sør mot det fulldyrka arealet. Det bør gjøres på vinteren når marka er frossen og insektene er i vintermodus. Det er ikke ønskelig at det blir liggende mye daugras etter ei slik pussing for å unngå næringstilførsel, men er det fine barfrostforhold vil daugraset fort blåse bort i løpet av vinteren.

Del av helhetlig landskap:

Hagemarka er en del av det totale landskapet rundt Gildeskål kirkested. Det er viktig å få all dyrkamarka og annet beiteareal rundt kirkestedet til å fremstå velstelt og ryddig slik det har gjort i tidligere tider da der var drift på prestegårdsjorda. I dag er alt areal som verken er høstet eller beitet (utenfor hagemarka) gjengrodd av mjødurt, brennesle, strandrør og bjørkekratt.

Nordlandsmuseet som er leietaker på kirkestedet, har sendt et innspill til kommunen hvor de nettopp ønsker at hele området stelles og blir tilbakestillt til et attraktivt kulturlandskap slik det var da det var aktiv drift på stedet.

Verdibegrunnelse:

Hagemarkslokaliteten er registrert med 56,1 dekar, og vil med god planlegging av beiting og ekstra skjøtselstiltak fortsatt inneha verdien B. I dag er den i naturbasen karakterisert som noe svak på grunn av for svak beiting og gjengroing. Arealet er middels artsrik med karakteristiske og kjennetegnende kulturmarksarter både av enfrøblada og tofrøblada arter. Det er ikke registrert rødlista arter innenfor området. Med økt beitetrykk og uttak av ved og ekstra rydding, vil hagemarka framstå i god hevd. Det er ikke registrert fremmede arter utover hagenøkleblom (2014).

Ugjødsla hagemark i aktiv hevd har blitt sjelden i Norge og er derfor svært viktig å skjøtte (Svalheim, Ellen NIBIO 2014).

Merknad:

2.2 Oversiktskart

Figur 1. Geologisk kart over deler av Gildeskål som viser kirkestedet og hagemarka med en blå pil. Berggrunnen er kalkspatmarmor (lys blå) og granatglimmerskifer (lys gul). Vegtrase FV 838 går mellom Sund ferjeleie og FV 17 på Skauvoll. (geo.ngu.no/kart)

3. Driftsbeskrivelse – dagens drift og planer for framtida

Dato for utarbeiding av driftsbeskrivelse:

November 2021. Driftsbeskrivelsen er utarbeidet av Anne Marit Isachsen i samarbeid med leietaker og bruker Jan Ivar Midthun.

Gårdens drift

På Oppsal i Gildeskål 15 km fra Gildeskål kirkested, bor Bjørg og Jan Ivar Midthun. De leier i dag fjøs og jord på Skauvoll fra tidligere leietaker av jorda på kirkestedet – Hege Gyldenhav. Som de forrige leietakerne av hagemarka (Gyldenhav) har også Midthun drevet med norsk kvit sau. Men nå legger de om driften og går helt over til sauerasen gammel norsk sau (GNS). Gården på Oppsal har lite eget landbruksareal. De satser nå fullt på den nye sauerasen fordi de har tilgang til mye beiteareal, bl.a på øya Femris. Her er det også vinterbeite for GNS da det er en del røsslyng på deler av øya som kan klassifiseres som kystlynghei (ikke registrert). Midthun har også inngått leieavtale med Opplysningsvesenets fond og Gildeskål kommune om beiteareal utover hagemarka på Munkøya. Arealet omfatter blant annet deler av verneområdet på Øya/Langholmen. Statsforvalteren har inngått en femårskontrakt for bruken av dette området.

Produksjon på gammelnorsk sau: Et vanlig lammetall i en GNS-besetninger vil gjennomsnittlig ligge rundt 1,5 lam per søye med lammevekt på ca 11 kg. Beitetilgang og avl vil være vesentlige faktorer som avgjør produksjonsresultatet.

Tidligere og nåværende bruk av området og hagemarka:

Hagemarka har opprinnelig vært brukt som en del av prestegårdens grovforareal, først og fremst til beite. Deler av hagemarka har nok også vært høstet til for med ljà og enten bakketørket eller blitt fraktet til hesjer på slåttenga nærmere kirken. I 1865 ble det registrert det høgste dyretallet på stedet. Med 70 dekar innmark skulle det brødføs 4 hester, 24 storfe, 20 sauer, 2 geiter og 1 gris. I tillegg ble det produsert 8 tønner bygg og 28 tønner poteter. I sommersesongen ble nok dyra gjetet utafør slåttemarka for å kunne skaffe nok høy til vinteren.

I de seinere år har det vært utfordringer med dreneringen til det fulldyrka arealet ved kirkestedet (sør for hagemarka) og dagens høsteutstyr har derfor ikke egnet seg til videre drift. Dette kan endres ved å grave opp og fornye grøftesystemet slik at arealet kan høstes maskinelt og på det viset også kunne fornye enga. I dag framstår arealet som brakkmark med dominans av mjødurt og hundekjeks. I tillegg strandrør og brennesle, noe som også tilsier ei god og fruktbar landbruksjord. Beiteområdene videre rundt kirka i vest og sør som ikke er fulldyrka, har også samme preg av brakkmark. Her har i tillegg bjørk og andre treslag kommet langt i å overta arealet.

Konservator Oscar Berg fra Nordlandsmuseet har fremmet et ønske for kommunen om at Gildeskål kirkested skal framstå som veldrevet og med jordbruksarealet i god drift. De ønsker gjerne en visningshage med gode eksempler på hva som kan produseres av ulike vekster på stedet.

Hagemarka på Munkøya har lenge vært i bruk som beite, også i senere tid. Det ble innvilget SMIL-midler til oppsett av nytt gjerde, og i 2000 leide familien Gyldenhav arealet. De drev med sau på Skauvoll 9 km unna og brukte hagemarka som sommerbeite til sau med tre lam, slik at disse kunne følges tettere opp i sommersesongen. De hadde foruten hagemarka to beiteareal til like ved, slik at de vekslet på å bruke disse slik at beitene fikk hvile og planteveksten vokse opp igjen. Den resterende buskapen på Skauvoll ble sluppet i utmarka. De siste årene har Hege Gyldenhav vært alene om driften og reduserte antallet sau. Det har derfor vært lite bruk for Munkøya som beiteareal.

De nye leietakerne av arealet rundt kirkestedet, Bjørg og Jan Ivar Midthun, startet opp med å reparere det gamle gjerdet rundt hagemarka for å holde sauene på plass. I 2021 har de begynt å erstatte gamle gjerdestaur med nye samt sette opp lammenetting for å gjøre det sikrere å holde både sau og lam på rett plass. De slapp et 20-talls sau med lam på Munkøya.

Andre skjøtselstiltak enn beiting:

Det har ikke vært foretatt rydding i seinere år, men det er svært viktig å komme raskt i gang med å tynne i skogen, hagemarka er delvis for tresatt til at lyset slipper godt nok ned i beitesjiktet. Det må lages en langsiktig plan for skogen som er målrettet slik at arealet blir passe tresatt til å være ei hagemark og samtidig være et godt beite. Det må årlig tas ut busker og trær, men tilpasse uttaket slik at en ikke får for brå lystilgang og endring av plantearter utover de som er i dag er gode beiteplanter.

Ønsket endring av dagens skjøtsel:

Leietaker og bruker planlegger å øke beitetrykket og rydding av trær slik at hagemarka gjenoppstår slik den har vært tidligere. Det blir da viktig at den vil beholder sin hevd og ivaretar de biologiske verdiene. Beitedrifta utvides til helårsbeite med utegangersau. Når hagemarka er ryddet til et nivå slik en ønsker at den skal framstå, vil karakteren som i dag er satt til svak, endre seg til hevd god.

Tilpasning av skjøtsel - bruk

Det må gjennom sesongen og årlig evalueres og vurderes om beitetrykket er høvelig.

Rutiner for tilsyn:

Dyra skal observeres ukentlig gjennom hele året. De vil kunne få litt kraftfôr ved tilsyn for å være tamme nok til at de er lette å komme i kontakt med. Det er viktig da de skal kunne rullere hagemarksbeitet med annet beiteareal i løpet av vekstsesongen.

Tilgang til ly på beite:

Hagemarka har i dag mye areal som gir ly for sauene i form av busk og kratt. Dette skal det tynnes og ryddes i, men likevel spares nok vegetasjon til at det blir nok ly til besetningen.

Rutiner for fôring og plassering av fôr plass:

Tilskuddsfôring ved behov med grovfôr, må skje utenfor hagemarka og kan lettest foregå opp mot veien på den fulldyrka areal mot kirken. Foringsplassene kan over tid plasseres på ulike steder på marka slik at næringsstoffer fra fôrrester og gjødsel spres utover. Saltslikkestein plasseres også der.

Planer for framtida:

Munkøya hagemark blir en del av det totale beitearealet til Midthun. De skal beite det aller meste av arealet rundt kirkestedet, og kan derfor tilpasse beiteintensiteten på de ulike arealene og veksle på disse. Særlig på hagemarka er det viktig at beitetrykket blir tilpasset, da det ikke kan suppleres med bruk av beitepusser slik de planlegger for det resterende arealet som er gjengrodd av bl.a mjødukt og bjørkekjerr. Øya Femris vil også inngå i beiteplanen, slik at tilveksten på dyra som skal beite på kirkestedet kan flyttes dit ved behov. Ekstra foring særlig på vinteren, kan foregå i nær tilknytning til hagemarka da deler av innmarka ligger innafor samme inngjerding. Tynning av skogen i hagemarka må gjøres nennsomt slik at det ikke tilføres ekstra næring eller oppstår sår i terrenget ved hogst. Trevirke som er stort nok, benyttes til ved, mens greiner og kratt må tas ut og brennes på egnet sted utenfor hagemarkslokaliteten.

4. Skjøtselsplan for Munkøya hagemark

4.1 Generelt om planlagte tiltak og utfordringer

4.1.1 Beiting med gammelnorsk sau (GNS)

Vegetasjonen og artssammensetningen i ei hagemark er et resultat av tidligere skjøtsel av trepleie og beitepraksis. I gamle dager var det utbredt praksis med sambeite av storfe og sau i tilknytning til innmarka på gårdsbrukene. Storfebeite gir en mer artsrik plantebestand enn saubeite. Det kan være en stor fordel å slippe inn storfe på beitet de første årene, i første rekke kviger. Det for raskere å ta tilbake kvaliteten av hevd på hagemarka. Skjøtselsplanen tar likevel utgangspunkt i at arealet skjøttes gjennom saubeite, da dette er mest hensiktsmessig og gjennomførbart med det driftsopplegget gården har i dag. Med tanke på mulig lauvoppslag og gjengroing på Munkøya, vil det være en fordel å beite med GNS. GNS beiter også godt på lyng og vedvekster.

Framover er det ønskelig med et beitetrykk som holder lauvoppslag og nyetableringer av skogplanter nede og vedlikeholder forekomsten av gras og urter i hagemarka. For lågt beitetrykk vil gi økt gjengroing. For sterkt beitetrykk vil reduseres artsmangfoldet, da særlig vil andelen urter gå tilbake.

God skjøtsel av denne hagemarka vil innebære:

- Viktig å komme i gang tidlig med vårbeite
- Kontinuerlig beite videre i vekstsesongen, veksle med andre områder hvis liten tilvekst, særlig vil det være aktuelt dersom det er perioder med tørke
- Vinterbeite: Lite lyng og vedvekster innenfor gjerdet vil medføre tilleggsforing, alternativt flytting til øya Femris

Driftsopplegget som vil utprøves på Munkøya fra våren 2022, er beiteslipp etter lamming på Skauvoll i april-mai. Deretter vil beitetiden prøves som en helårsbeiting. I første omgang er det ca 50 voksensau med lam som vil ha Munkøya som tilholdssted. Men de vil flyttes rundt innenfor ulike beiteareal og ha hele kirkestedet som oppvekstområde. Leietakerne Midthun må derfor spesielt i oppstartsfasen følge svært nøye med at dyrene både opprettholder stort nok beitetrykk slik at effekten på landskapet blir som ønsket. Og at dyrene får i seg god nok næring til både melkeproduksjon for søyene og godt beite for dyr i alle aldre. Å drive med GNS er en ekstensiv driftsform, slik at det er viktig å ha tilgang på et stort nok beiteareal. Midthun vil fortsatt høste grovfor på innmark rundt Oppsal og Skauvoll. Dette grovforet vil brukes som tilleggsfor når det blir for lite vintervekster som røsslyng og andre lyngarter. Det er vesentlig bare blokkebær og blåbær i hagemarka, så tilførsel av vinterfor må påregnes dersom sauene ikke flyttes til Femris på vinteren.

Blir nedbeittingsgraden for svak må antall beitedyr økes. I praksis må antall beitedyr og beitemetode tilpasses etter hvert som brukerne får erfaring med intensivt beite i hagemarka på Munkøya og tilgrensede områder på kirkestedet. Det må følges med på tilvekst og vekt utover sommeren for å vurdere om dyra har nok mat i det inngjerda området. **Det viktigste er at beiteopplegget gjennomføres på en slik måte at det samsvarer med god dyrevelferd og målene for skjøtselen – hele året.**

4.1.2 Restaurering gjennom rydding

Ei hagemark i god hevd skal bare ha spredt forekomst av trær, kanskje så få som 5-10 pr dekar. På Munkøya bør det satses på atskillig flere trær, da trekronene på bjørka her nord aldri vil bli så store som sammenlignbare hagemarker lenger sør. Trærne kan gjerne stå i klynger, og en bør sette igjen trær på steder der dyra vil søke ly for vær og vind, og på luftige steder der dyra kan søke skygge og avkjøling på varme sommerdager. Selje har verdi også som fôr, og bør være blant de trærne som får stå igjen i beitet. Hagemarkslokaliteten har et areal på 56,1 daa. Det er endel lauvoppslag av bjørk og osp som må fjernes, da spesielt under høgspentlinja.

Lauvoppslag og skog

Hogst av lauvkratt og skog vil føre til nytt lauvoppslag fra stubben. Området er ikke så stort, og beitedyra vil kunne holde nytt lauvoppslag nede. Det anbefales at rydding av lauvkratt og skog prioriteres først, men dette bør likevel skje over flere år. Viktig å plukke ut trær med fin krone som får stå igjen.

Einer

Rydding av einer er arbeidskrevende. Veden er hard, og det kan være vanskelig å komme til med ryddesag. Det er særlig øverst i høgspent-traseen det er de største einerbuskene, men forekomsten er også spredd ganske jevnt over hele hagemarka. Å benytte en kombinasjon av ryddesag og motorsag vil være påkrevd. Er eineren liten er det mest effektive å rive den opp. Pass på at dette gjøres skånsomt. Viktig at all eineren ryddes bort fra hagemarka og ikke blir liggende igjen.

Grovere ved og greiner skal samles opp og fjernes eller brennes. Kvistbål bør plasseres utenfor hagemarka - der jordsmonnet er dypt og fuktig. Det kan gjøres på et tidspunkt det er tillatt å brenne bål. Vegetasjonen på brannflata vil regenereres raskere på fuktig, dyp jord enn på tørt og skrint areal. Det er vanskelig å få fyr på gamle kvisthauger, så det kan være en fordel å vente med å samle sammen kvisten til den dagen en skal brenne bål.

4.2 Ortofoto - Kart over området

Figur 2. Ortofoto (Geovekst) viser området Gildeskål kirkested. Hagemarka Munkøya er tegnet med grønn strek. Gildeskål kommune eier 26/39, men også Opplysningsvesenets fond eier deler av hagemarka i nord og i vest, 26/1. Leietaker Midthuns småfe har inngått 10 års leieavtale med begge grunneierne.

4.3 Mål for skjøtsel på Munkøya hagemark

SKJØTSELSPLAN			
Dato utarbeiding av skjøtelsesplan: 29.11.2021			
Dato befaring: 02.07.2021			
Dato samtale med grunneier og leietaker: E-poster og telefon fra juni – november 2021			
Utformet av: Anne Marit Isachsen		Firma: Norsk landbruksrådgiving Nord-Norge	
UTM sone: 33 N	Nord: 7302545	Øst: 382491	Kommune Gnr./Bnr.: 1838 26/39 og 26/1
Areal (nåværende): 56,1 daa		Areal (etter evt. restaurering): 56,1 daa	
Del av verneområde: Nei, men ligger nær		Hvilket vern: Landskapsvernområde med plantelivsfredning	
Finnes det særskilte skjøtselshensyn i området, hvilke: «Øya/Langholmen landskapsvernområde med plantelivsfredning» hvor de også har inngått leiekontrakt med grunneier OVF som igjen er godkjent av Statsforvalteren.			
MÅL			
Hovedmål for lokaliteten:			
1) Bevare arts mangfoldet i hagemarkslokaliteten, og holde den i god hevd gjennom beiting og rydding			
Konkrete delmål:			
1) Tynne skogen slik at beitesjiktet skal få tilstrekkelig lys			
2) Fjerne lauvoppslag og einer gjennom rydding og beitetrykk			
Tilstandsmål arter:			
Redusere arter som mjødur og hundekjeks i beitet slik at ønskede urter og gras gjenetableres i hagemarka			
Mål for bekjempelse av problemarter/gjengroing:			
1) Tresjikt-tettheten (lauvtrær) skal ha ei kronedekning mellom 5-50 %			
2) Nytt lauvoppslag skal ikke få vokse seg over beitehøyde			

4.4 Planlagte skjøtselstiltak på Munkøya hagemark

4.4.1 Beiterelaterte tiltak

Beskrivelse av planlagte skjøtselstiltak, beiting:
Reparasjon og oppsett av permanent lammenettingsgjerde startet opp i 2021 og må ha førsteprioritet i 2022. Det er også satt opp to islandsporter i år og to til er planlagt i 2022.
Beitedyr slippes inn på området etter lamming i 2022. Beitetrykket må evalueres fortløpende gjennom sommersesongen, og dersom nedbeittingsgraden blir for sterk må antall dyr reduseres, eventuelt ta dyrene ut av beitemarka for en periode og la beitet få hvile i 2-3 uker. Ved for svak nedbeittingsgrad må antall dyr økes, aller helst i kombinasjon med sambeite med storfe (kviger), da vil restaureringsarbeidet gå raskere. Beitetrykket må være så høgt at det blir god beiting også på lauvoppslag.

Etter noen år må en kunne regne med at produksjonen i hagemarka går ned på grunn av minkende næringstilgang. Da må dyretallet minskes i forhold til det som settes inn i starten av denne perioden hvor det er rikelig med plantemateriale som må beites ned.			
KOSTNADSOVERSIKT	Prioritering (år)	Antall	Kontroll (år)
<p>Tiltak beiting eller tilrettelegging for beiting:</p> <p>Reparere og erstatte gjerdet: 70 dekar inngjerdet, som omfatter hagemarka og deler av den fulldyrka innmarka.</p> <p>2 nye islandsgrinder.</p> <p>Helårsbeite med gammelnorsk sau (søyer m/lam + eventuelle årslam), ca 50 søyer. Dyretallet må tilpasses når en høster erfaring.</p>	<p>2022-2023</p> <p>Årlig</p>	<p>1000 meter lammenetting, inntil 400 gjerdestolper 2 grinder à 1 m</p> <p>50 søyer med lam (1-1,5), dyretallet må endres etterhvert</p>	
<p>Utstysbehov knyttet til beiting og tilrettelegging for beiting: Vanlig utstyr for gjerding</p>			

4.4.2 Planlagte restaureringstiltak

<p>Beskrivelse av planlagte restaureringstiltak Restaureringstiltakene består først og fremst av rydding av skog og kratt, både lauvskog og einer. En nærmere bekrivelse av rydding som restaureringstiltak i hagemarka.</p>			
KOSTNADSOVERSIKT	Prioritering (år)	Antall daa/år	Kontroll (år)
<p>Spesifikke restaureringstiltak:</p> <p>Rydding av trær og lauvoppslag og einer på hagemarka. De første tre-fire årene må det satses på større uttak av trær og busker</p> <p>Deretter passe på å holde tresjiktet i balanse</p>	<p>2022-2025</p> <p>2025-2030</p>	<p>Ca 15 daa</p> <p>Ca 20 daa</p>	
<p>Utstysbehov knyttet til rydding/slått/fjerning av problemarter: Ryddesag til rydding av lauvoppslag og eiener. Motorsag til felling av trær og fjerning av større einer.</p>			

4.4.3 Andre planlagte skjøtselstiltak

ANDRE AKTUELLE SKJØTSELSTILTAK			
Lokalisering av foringsplasser Antall dyr på beiteområdet må tilpasses slik at det ved normale forhold i vekstsesongen ikke blir behov for tilskuddsfôring. Dersom det skulle oppstå behov for tilskuddsfôring med grovfor, vil dyrkamarka som ligger innafor dagens gjerde egne seg som fôringsplass. På vinteren må det påregnes tilleggsfôring. Hagemarka skal ikke gjødsles med annet enn husdyrgjødsel fra beitedyra. Tilførsel av lettløselig mineralgjødsel o.l er ikke aktuelt. Forspill og grasrester må ikke spres på hagemarka. Rundballer eller anna fôr skal ikke lagres i tilknytning til hagemarka slik at det kan medføre næringsavrenning eller skade på lokaliteten. Rundballer kjøres og fores på dyrkamarka etter hvert ved behov i vinterhalvåret.			
KOSTNADSOVERSIKT	Prioritering (år)	Antall daa og kostnad per daa	Kontroll (år)
UTSTYRSBEHOV			

4.5 Oppfølging av skjøtelsesplanen

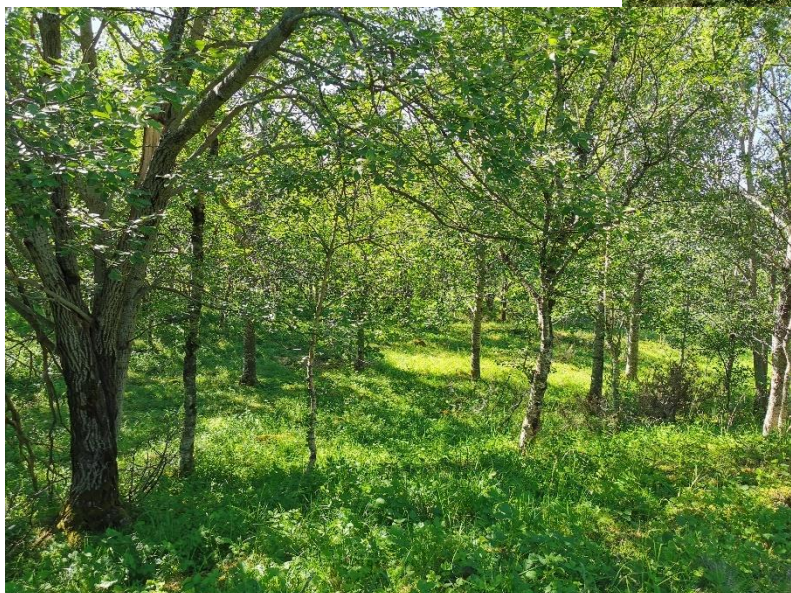
OPPFØLGING
Skjøtelsesplanen skal evalueres innen 5 år: JA
Behov for registrering av spesifikke naturtyper og/eller artsgrupper: Fremmede plantearter: Ved funn av hagenøkleblom skal disse lukes og fjernes. Følge med at ikke andre fremmede arter etablerer seg i hagemarka.
Nylig gjennomførte eller påbegynte tiltak som er finansiert:
ANSVAR
Person(er) som har ansvar for iverksettelse av skjøtelsesplanen: Leietaker Midthus småfe, ved Bjørg og Jan Ivar Midthun. De står som leietakere av arealet 26/39 som eies av Gildeskål kommune, og areal på 26/1 som eies av Opplysningsvesenets fond. Leietakeren har ansvar for gjennomføring av planlagte skjøtselstiltak.

5. Bilder

Bilde 1. Islandsportene som Midthun har satt opp, er et svært bra tiltak for allmenheten som bruker nedre del av hagemarka mot havet som rekreasjonsområde.

Bilde 2. Hagemarka har endel trær med fin krone. Mye berg i dagen lager en fin mosaikk i kulturlandskapet, her fra det sørvestre hjørnet.

Bilde 3. Flere fine trær i hagemarka, her fra partiet i øst mot veien. Men det er fortsatt alt for tett vegetasjon! Trær med fin krone og som ikke er for gamle må få stå. Viktig å starte en forsiktig prosess med tre-uttak for å slippe passe lys og gi sauene mulighet til å beite renninger etter hvert.

Bilde 4 er tatt på det høgste punktet i hagemarka med utsyn sørover og med Gildeskål nye kirke. I høgspenlinja er tresjiktet ryddet, men beitetrykket har vært for lavt. Linja domineres av einer og lyng med småbjørk på full fart opp.

Bilde 5. Stortveblad er en orkide vi finner en del av, men den er ikke en rødlistetart. Videre ser vi mange ulike plantearter i beitesjiktet. Også mjødurten som spesielt trenger å beites hardere.

Bilde 6. I sørvest nærmest havet og dyrkamarka, er jordsmonnet tykkere. Her har sølvbunken og mjødurten samt eineren begynt å dominere artssammensetningen. Forsøk med beitepusser på frossen mark med ATV kan gjøres for å få ned tue-dannelsen. Men det må utvises stor forsiktighet for å unngå spor og ellers forringelse av hagemarka.

Alle bilder er tatt under befarig 02.07.2021 av Anne Marit Isachsen

6. Kilder

Nasjonal berggrunnsdatabase. <http://geo.ngu.no/kart/berggrunn/>

Bratli, Harald. 2014. Faktaark for hagemark og naturbeitemark. Oppdatert 27.november 2014.

Bratli, Harald m fl. 2012. Naturfaglig grunnlag for handlingsplan naturbeitemark og hagemark. Bioforsk Report Vol 7 nr 193.

Direktoratet for naturforvaltning 2007. Kartlegging av naturtyper – Verdisetting av biologisk mangfold. DN-håndbok 13 2.utgave 2006 (oppdatert 2007).

Fremstad, E. 1997. Vegetasjonstyper i Norge. NINA temahefte 12:1-179

Norderhaug, A., Austad, I., Hauge, L. & Kvamme, M. 1999. Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker. Landbruksforlaget.

Artsdatabanken, rødlista for arter 2021

Naturtyper i Norge (NIN): Artsdatabankens kartleggingsveileder <https://www.artsdatabanken.no/NiN>

Tiltakslogg, bruker og leietakers notater

Her er det plass for brukeren å føre inn egne notater som gjelder gjennomføringen av ulike skjøtselstiltak

Areal/delområde	Type tiltak (eks slått, rydding, beiting)	Periode	Antall timer/dagsverk	År